

KINDEROPVANG

Kwaliteit in de pampertijd

Donderwolken boven kinderland: de sector van de kinderopvang moet door een hele resem hervormingen. In januari is er al een fiscale hervorming doorgevoerd, die menige zelfstandige crèche naar de alarmbel doet grijpen. En in april treedt het nieuwe Vlaamse decreet in werking: dan zal niemand nog zonder een vergunning aan professionele kinderopvang kunnen doen. Te midden van alle oproer vraagt Humo zich af: hoe is het eigenlijk gesteld met de kwaliteit van onze kinderopvang? Het antwoord blijkt een vraag: wie zal het zeggen?

Hanne Van Tendeloo / Illustratie Anton Van Hertbruggen

Zelfs professoren **Michel Vandenbroeck** en **Ferre Laevers** weten het niet. Al hopen ze over drie jaar wel een antwoord te hebben: op 1 november zijn ze gestart met een grootschalig crèche- en onthaalouderonderzoek in opdracht van Kind en Gezin. Drie jaar lang zullen ze met een team onderzoekers om en bij de driehonderd leefgroepen en zo'n vijfduizend kinderen observeren.

'We leven in revolutionaire tijden,' zegt professor Vandenbroeck, docent gezinspedagogiek aan de Universiteit Gent. 'Nog nooit in de geschiedenis heeft een generatie kin-

deren zo'n belangrijk deel van hun voorschoolse jaren buitenshuis doorgebracht.' Eeuwenlang groeiden peuters op aan de rokken van mama. Tot die mama's opeens uit werken gingen en ze hun kinderen toevertrouwden aan iemand die ze betaalden om een deel van de opvoeding op zich te nemen. Plots waren ook broers en zusjes niet langer de enige speelkameraadjes, maar kwamen kinderen al vroeg in een groep terecht met een hoop leeftijdsgenootjes. Een minisamenleving, zeg maar.

Vandaag is de eerste generatie van die uitbestede kinderen

zelf volwassen en sturen ook zij hun kroost naar een onthaalmoeder of de crèche. Maar wat heeft die revolutie teweeggebracht? We weten het amper. Jarenlang werd het debat geëkaapt door vragen als: 'Is kinderopvang niet schadelijk voor een kind?' of 'Hooft een kind niet thuis bij z'n mama?' Terwijl die vragen zinloos lijken: kinderopvang is sowieso een blijver – moeders zien hun terugweg naar de haard stevig gebarricadeerd. Een betere vraag is: 'Wat is kwaliteitsvolle kinderopvang?'

Michel Vandenbroeck «Die vraag is inderdaad veel te lang

naar de achtergrond verschoven, en nu zitten we met een gigantische achterstand in het onderzoek. Terwijl de wetenschappelijke ontwikkelingen van de laatste jaren ons net tonen hoe cruciaal die eerste levensfase van een kind is.»

Ook **Jan Peeters**, algemeen directeur van het onderzoekscentrum Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen (VBJK), heeft het over een lacune in het onderzoek naar de kwaliteit van de kinderopvang.

Jan Peeters «Een tijd geleden was er wel een grote tevredenheidsenquête, waarin ▶

DOSSIER: KINDEROPVANG

► Vlaamse ouders zeer tevreden bleken over de kinderopvang. Men haalt dat onderzoek nu steevast aan om te melden dat alles naar behoren verloopt in Vlaanderen, maar dat is te kort door de bocht. Elke ouder interpreteert die vragen anders. Misschien zijn sommigen wel tevreden omdat de openingsuren van de crèche hen goed uitkomen. Daaruit kun je bezwaarlijk besluiten dat het allemaal dik in orde is.»

Vandenbroeck «In het buitenland zijn ze kinderopvang wél al langer aan het bestuderen. In Groot-Brittannië is één van de langstlopende onderzoeken aan de gang: daar volgen wetenschappers nu al vijftien jaar een tweeduizendtal kinderen. Zij kunnen wel degelijk iets zeggen over de langetermijneffecten: meer bepaald dat slechte kinderopvang zéér slecht is voor jonge kinderen. Ze worden er niet alleen *niet beter* van, ze worden er zelfs *slechter* van. Gelukkig kent het verhaal ook een positieve kant: de voordelen van goede kinderopvang werken ontzettend lang door bij kinderen. De wetenschappers hebben kinderen gevolgd met alle risico-eigenschappen van de categorie 'vogels voor de kat': kansarm, niet-Engelstalig, noem maar op. Nu zitten die in het laatste jaar van de middelbare school, en wat blijkt? De kinderen uit de risicogroep die schitterend presteren, hebben vaak kinderopvang van zeer goede kwaliteit genoten. Zelfs de kinderen die na een goede crèche en kleuterschool doorstromen naar een middelmatige lagere en middelbare school, doen het nog altijd beter dan leef-

tijdsgenootjes die geen goede opvang hebben genoten.»

Het is een vreemde gedachte dat de ene peuter al zoveel zou verschillen van de andere. 'En toch hebben kinderen uit sociaal achtergestelde milieus op kleuterleeftijd al een enorme achterstand,' zegt Peeters.

Peeters «Een kind uit de middenklasse kent op z'n derde ongeveer 1.200 woorden, terwijl een kind uit een lager sociaal milieu op die leeftijd slechts een woordenschat van 300 woorden heeft. De spiraal van kansarmoede is dan al ingezet, maar met kwaliteitsvolle kinderopvang kunnen we die doorbreken.

»Naast de Britten hebben ook de Amerikanen al jaren een kinderopvangonderzoek lopen en ook daar blijkt: de groep die twintig jaar geleden goede kinderopvang heeft gekregen, heeft nu werk dat beter betaald is, geniet een hoger prestige, telt minder tienerzwangerschappen... Met andere woorden: investeren in de jongste levensjaren levert later fenomenaal veel op. Nobelprijswinnaar **James Heckman** beweert zelfs dat je elke dollar die je in die jaren investeert, later tot zeven keer terugwint. Al wil dat niet noodzakelijk zeggen dat we die economische effecten ook in Vlaanderen moeten verwachten.

»In elk geval heeft die vaststelling verstrekkende gevolgen. Vroeger gingen we ervan uit dat kindjes het best bij hun mama konden blijven, maar nu weten we dat er een enorm verschil bestaat tussen een kind dat thuisblijft bij z'n mama in de villawijk, of een kind dat thuiszit bij een kansarme moeder die elke dag moet vechten om te

overleven. Nee, dan is zo'n kind beter af met goede kinderopvang. Dat kinderopvang er alleen moet zijn voor werkende moeders, is dus achterhaald. En vergeet alsjeblieft niet dat 11 procent van de kinderen in ons land vandaag onder de armoedegrens leeft.»

HUMO Voor kansarme kinderen is goede kinderopvang dus een zegen, maar hebben de andere kinderen er evenveel baat bij?

Peeters «Goeie vraag. De consensus is dat kinderen uit verschillende milieus bij elkaar zetten – *progressive universalism* heet dat – voor niemand negatieve effecten oplevert.»

SURROGAATMOEDER

Vandenbroeck «Traditioneel zitten we met twee ideaalbeelden: het ene is dat van de moeder die voor één of twee kinderen zorgt; het andere is de kleuterschool, waar een groep van twintig kinderen samen zit en waar leren centraal staat. Daartussen is er niks. We weten dus niet hoe we naar kinderopvang moeten kijken: moet het nu zijn zoals bij mama? Of moet het op een school lijken? Het antwoord is duidelijk: geen van beide. Een onthaalmoeder is géén surrogaatmoeder. Gelukkig maar, want dat maakt het net zo verrijkend: bij haar leert een kind andere dingen dan bij z'n mama. Tegelijk is opvang niet hetzelfde als een kleuterschool, al gaat het ook over een opvoedkundig milieu.»

Peeters «In tegenstelling tot de meeste andere Europese landen telt Vlaanderen nog altijd veel onthaalouders: ze bieden ongeveer 56 procent van het aantal opvangplaatsen aan – in de Scandinavische landen is dat gedaald tot 14 à 15 procent. Vroeger waren onthaalmoeders vooral huismoeders die geen diploma hadden, maar die altijd al iets met kinderen hadden willen doen. Vandaag gaan we er nog te vaak van uit dat, zolang iemand zelf kinderen en een

warme persoonlijkheid heeft, het wel goed komt. Maar het is niet omdat je een goede moeder bent, dat je dat ook bent voor andermans kinderen.»

Met het nieuwe decreet over de kinderopvang zal elke onthaalmoeder aan bepaalde kwalificatievereisten moeten voldoen om een vergoeding te kunnen krijgen, net zoals elke kinderbegeleider in een crèche. Zo moeten ze onder meer medisch geschikt en van onberispelijk gedrag zijn, een attest hebben van levensreddend handelen bij kinderen, twaalf uur navorming per jaar volgen en pedagogisch ondersteund worden. Het klinkt allemaal behoorlijk vaag.

HUMO Vallen er wel concrete voorwaarden te stellen aan wat goede kinderopvang precies hoort te zijn?

Vandenbroeck «Er zijn een paar basisvoorwaarden, ja. Het aantal kinderen per volwassene, bijvoorbeeld. Heb je te veel kinderen, dan krijgt elk kind te weinig aandacht. Maar zijn er te weinig kinderen, dan zijn de volwassene te veel met elkaar bezig. Om er een concreet cijfer op te plakken: voor de opvang van kinderen tussen 0 en 3 jaar is acht kinderen per volwassene te veel. Ideaal is vier tot zes kinderen per volwassene. Het nieuwe decreet voorziet in maximaal acht kinderen die tegelijk aanwezig zijn bij een onthaalouder. Ook in een crèche ligt het maximum op acht kinderen per volwassene – vanaf negen kinderen moet er een tweede volwassene zijn. Het is moeilijk te voorspellen wat de mensen daar op de werkvloer mee zullen doen, maar het lijkt me toch aan de hoge kant.»

HUMO Zegt onderzoek ook iets over hoe groot de groep kinderen mag zijn?

Vandenbroeck «Voor jonge kinderen ligt het maximum op twaalf à dertien, eventueel veertien op piekmomenten. Een groep van achttien is geen goed idee.

»Ik kan ook niet genoeg hameren op het belang van de continuïteit bij het personeel. ►

'Volgens Nobelprijswinnaar James Heckman win je elke dollar die je in de kinderopvang investeert, later tot zeven keer terug'

**JAN PEETERS
DIRECTEUR VBJK**

DOSSIER: KINDEROPVANG

► Veel verloop van personeel is nefast, zeker voor de jongste kinderen. Een kind voelt zich pas emotioneel veilig als het bij een volwassene is die zijn signalen goed kan lezen. Natuurlijk hangt die continuïteit nauw samen met de arbeidssituatie. Vroeger deden onthaalmoeders hun job twintig, dertig jaar lang, maar bij de nieuwe generatie onthaalouders houdt 20 procent het minder dan drie jaar vol. Da's minder lang dan de carrière van een kind in de opvang. De enige manier om dat komen en gaan tegen te gaan, is door de drempel iets hoger te maken. Dan zullen kandidaten zich tenminste bezinnen voor ze eraan beginnen.»

HUMO Moet elke crèchemedewerkster een bachelor in de Pedagogiek van het Jonge Kind op zak hebben?

Vandenbroeck «Zeker niet. Maar in een team waar wél zo'n bachelor aanwezig is, heerst een betere dynamiek dan in een team zonder bachelor – dat is bewezen.

»Het is vooral van groot belang dat elke kinderbegeleider af en toe kindvrije uren heeft om samen met andere volwassenen even na te denken over hun job: 'Die baby huilt zoveel: zegt dat nu iets over dat kind of doe ik iets fout?' Op dit moment bestaat die mogelijkheid nog te weinig, terwijl het soms zo noodzakelijk is. Kijk maar naar de schandalen die je in de krant leest. Een tijd geleden nog verscheen in de pers dat een West-Vlaamse onthaalouder mogelijk vijf baby's heeft mishandeld. Bij dat soort voorvallen gaat het bijna altijd over onthaalouders die geïsoleerd en zonder enige

ondersteuning werken. In tegenstelling tot wat de meeste mensen denken, is de job van onthaalouder veel meer dan gewoon wat op kinderen passen. Het is veeleisend, stressvol en je klopt veel uren. De kans bestaat dat de stoppen doorslaan als je er helemaal in je eentje voor staat. Ik pleit ervoor dat elke onthaalouder aangesloten is bij een omkaderende dienst, die af en toe langskomt en steun biedt.»

KIND AAN JE BROEK

Basisvoorwaarden, allemaal goed en wel, maar als ouder heb je er niet veel aan als je van de ene crèche naar de andere onthaalmoeder drementelt, op zoek naar een geschikte opvangplaats: hier beloven ze je kind state-of-the-artsnoezelhoeken en ballenbaden; elders is het speelgoed wat minder, maar kunnen de kinderbegeleiders op jaren ervaring bogen. Wat te kiezen?

Peeters «Ouders hoeven geen dikke boeken te lezen over kinderdagverblijven. Ik ben ervan overtuigd dat ze over voldoende voelsprietten beschikken waarop ze kunnen vertrouwen. En zit hen iets dwars – 'Ik had het gevoel dat ik niet welkom was' of 'De begeleiders keken niet om naar mijn kind' – dan is het belangrijk om erover te praten met een partner of een vriendin. Neem zo'n gevoel altijd ernstig.

»Ik kan het ook niet genoeg benadrukken: ouders moeten de kans krijgen om een half dagje mee te draaien in de opvang. Ik heb het zelf jaren geleden meegemaakt toen ik mijn dochter naar de crèche bracht:

nooit heb ik de speelzaal waar ze al haar tijd doorbracht met mijn eigen ogen gezien. Ik moest mijn kind beneden afgeven. Nu is zoiets ondenkbaar, al zijn er nog altijd ouders die niet verder raken dan de deur van de speelzaal. Nee, ze moeten op hun strepen staan. Zelf kunnen zien waar je kind elke dag zit, is geen gunst, dat is een *recht*: elke crèche met een vergunning van Kind en Gezin moet een wenbeleid hebben. Kan dat niet en beginnen ze direct over formulieren, prijzen en betalen als je kind een keertje niet komt, dan zou ik een ander kinderdagverblijf zoeken. Je kind, dáár moet je eerste gesprek met de begeleiders over gaan: 'Hoe gaat het met hem? Eet hij goed? Slaapt hij goed?' Dát is kwaliteitsvolle opvang.

»Als ouder moet je natuurlijk ook verder kijken dan de eerste aanblik: het is niet omdat een kinderdagverblijf in een prachtig nieuw gebouw met moderne infrastructuur is gevestigd, dat het ook kwaliteitsvol is. Ik ben al in moderne crèches geweest waar de kinderen niks anders deden dan rondjes lopen. Een kind heeft niks aan het laatste nieuwe speelgoed en mooie meubels, als die verkeerd in de ruimte geplaatst zijn. Als kinderen nergens een plekje hebben waar ze zich kunnen terugtrekken om te spelen, dan blijven ze gewoon rondlopen tot ze er doodmoe bij neervallen.

»Ik heb al honderden kinderdagverblijven in verschillende landen bezocht. Als ik ergens voor de eerste keer binnenstap en er komt meteen een kind aan mijn broek hangen, dan is er iets fout. Een kind zal zich alleen aan een toevallige bezoeker vastklampen als hij te weinig affectie en aandacht krijgt van de kinderbegeleiders. Die zijn dan meestal alleen maar bezig met eten aandragen of stoeltjes verzetten, maar nooit gaan ze eens vijf minuten bij de kinderen zitten, zodat die gezellig op hun schoot kunnen kruipen om met hen te praten. Ik let ook altijd op de sfeer. Het is niet omdat er toevallig een kind

aan het huilen is als ik binnenkom, dat het kinderdagverblijf van slechte kwaliteit is, maar als ik er een tijdje blijf en ik zie dat kinderen er de hele tijd lopen te jammeren of in een hoekje zitten te zeuren, dan is er iets mis.»

Vandenbroeck «Kom ik ergens binnen waar twee baby's liggen te huilen en een halfuur later huilen ze nog, dan denk ik: 'Niet goed.' Maak ik er vervolgens een opmerking over en zeggen de begeleiders: 'Tja, die huilt veel', dan is dat voor mij onaanvaardbaar. Een baby die huilt, wil je iets vertellen en daar moet je naar luisteren. Misschien versta je hem niet, maar dan moet je zoeken tot je het probleem vindt.»

FLADDERENDE KINDEREN

Als iemand weet hoe het er in kinderdagverblijven aan toe gaat, dan is het wel **Elly Singer**. In Nederland noemen ze de pedagoge en ontwikkelingspsychologe 'de *grande dame* van het crècheonderzoek': de voorbije veertig jaar – onlangs ging ze met pensioen – trok ze van het ene naar het andere kinderdagverblijf om er te observeren hoe kinderen zich in zo'n minisamenleving gedragen. Eén van haar belangrijkste observaties was dat jonge kinderen helemaal niet de egocentrische wezens zijn waar psychologen hen tot eind jaren 80 voor hielden.

Elly Singer «Toen dachten ze nog dat kinderen onder de 3 of 4 jaar alleen maar elkaars speelgoed afpakken en verder niet geïnteresseerd zijn in elkaar. Maar de praktijk in kindercentra leert ons anders: zelfs heel jong gaan baby's al met elkaar communiceren. Ze kijken naar elkaar, reageren op elkaar en doen pogingen om elkaars aandacht te trekken. Kinderen leren dus niet alleen van volwassenen, maar ook van elkaar. Beide vormen zijn noodzakelijk, omdat het om andere dingen gaat. Aapjes die alleen met hun moeder en dus zonder leeftijdsgenootjes hun eerste jaren doorbrengen, vertonen sterk gestoord gedrag.

'Een vijfde van de jonge onthaalmoeders houdt het geen drie jaar vol: minder lang dan een kind in de opvang zit'

MICHEL VANDENBROECK
DOCENT GEZINSPEDAGOGIEK UGENT

Al wil dat natuurlijk niet zeggen dat een kind dat niet naar de opvang gaat, met een sociale achterstand zit. Thuis komen ze ook geregeld in contact met broers en zussen, neefjes en nichtjes.»

HUMO U gaat nog verder: baby's en peuters communiceren niet alleen met elkaar, ze vormen volgens u op heel jonge leeftijd al vriendschappen.

Singer «Klopt. Uit onderzoek blijkt dat als tweejarige bevriende kinderen elkaar niet meer zien doordat één van beiden van het dagverblijf af gaat, het achterblijvende kind nog weken van slag kan zijn. Ook het omgekeerde is mogelijk: vanaf 3 jaar zien we dat kinderen elkaar pesten en dat er subgroepen ontstaan waarbinnen of waartussen negatief gedrag bestaat. Natuurlijk is het niet leuk voor een moeder om te weten dat je kind in de crèche door een ander kind wordt toegetakeld, maar veel hangt af van de kwaliteit van de opvang.»

HUMO In uw boek 'Speels, liefdevol en vakkundig' schrijft u: 'Wat heeft de kinderopvang kinderen gebracht? Zo veel onrust. Ik zie zo vaak dwalende kinderen. Dat kan niet de bedoeling zijn.'

Singer «Tijdens mijn observaties bemerkte ik vaak fladdergedrag bij kinderen: ze gaan vijf seconden op de bank springen en stoppen dan. Vijf seconden met een plastic dinosaurus spelen, stoppen. Vijf seconden achter iemand aan rennen, stoppen. Een onrustige reeks van korte, ongerichte handelingen. Eén van de voornaamste oorzaken is dat de pedagogische medewerkers zelf die onrust zaaien door te veel rond te lopen. Een bewegende volwassene werkt op kinderen als een magneet: ze onderbreken hun spel en gaan er achteraan. In Nederlandse kinderdagverblijven ontdekten we dat slechts 10 procent van alle contacten tussen pedagogische medewerkers en kinderen vier minuten of langer duurde.

»Veel heeft te maken met hoe die medewerkers op dit moment opgeleid worden: de training is, althans in Nederland, te veel op individuele kinderen gericht. Maar als je op één kind reageert, dan is dat contact heel kort, omdat al snel een ander kind je aandacht vraagt. Van het ene naar het andere kind springen werkt vaak storend voor de groep, terwijl kinderen net rust nodig hebben om zich geconcentreerd op één spel te kunnen richten. Dan pas ontstaat er een rijkere leerervaring: als je een hoge blokken-toren kan stapelen, dan is dat uitdagender dan twee blokjes op elkaar zetten en weer wegrennen.»

HUMO U pleit er dus voor dat begeleiders vaker gewoon gaan zitten. In Nederland noemen ze dat nu zelfs zingen.

Singer «Klopt. Zodra de medewerkers zitten, houdt dat onrustige zoeken van de kinderen op. Misschien vinden sommigen het in het begin vreemd om op de grond te zitten niks, maar zodra ze het zien en je het hen uitlegt, snapt iedereen het. Ook de ouders.»

PAMPERS EN SNOTTEBELLEN

Acht kindjes kijken me vragend aan als ik de speelzaal van Elmer Noord binnenstap: ze zitten aan tafel, slabbetjes aan. Het middageten is op komst. Om de kinderen niet zomaar te laten wachten, haalt een begeleidster een map met liedjes boven. Vol enthousiasme begint ze aan 'Op een rode paddenstoel'. Het kinderkoor valt niet meteen in, maar dat is wellicht te wijten aan de grote stoorzender in de kamer: *moi*.

'Die liedjes zijn onze manier om het fladdergedrag waarover Elly Singer het heeft, tegen te gaan,' legt **Anne Lambrechts** uit. Ze is coördinator van de vier Elmer-vestigingen die Brussel telt. 'Samen een liedje zingen, dat houdt de kindjes betrokken. En hoe groter hun betrokkenheid, hoe meer ze leren.'

Anne Lambrechts «Daarvoor

moet je wel voldoende personeel hebben. Als je met te weinig bent, wordt het verzorgen bijna bandwerk: pampers aan, hup, volgende kind. Daar wringt volgens mij het schoentje bij het nieuwe decreet voor de kinderopvang: de voornemens zijn goed, maar er is te weinig geld om ze uit te voeren. Ik vrees dat we het hier straks met een begeleider minder zullen moeten stellen. Wie zal dan een liedje met de kinderen zingen terwijl ze zitten te wachten?

»We moeten eerlijk zijn: we zitten nog altijd opgescheept met het imago van 'de sector van de pampers en de snottebellen'. Ook al wijzen wetenschappelijke studies keer op keer op het maatschappelijke belang van goede kinderopvang, toch krijgen we dat amper verkocht aan politici of publiek. Terwijl ik met de hand op het hart kan zeggen: kinderen die geregeld naar Elmer komen, krijgen een goeie start in het leven. Kleuterscholen in een multiculturele grootstad als Brussel geven vaak aan dat het voor sommige kinderen op de leeftijd van 2,5 jaar al te laat is. Maar kinderen uit Elmer zien ze graag komen: onze kinderen zijn gesocialiseerd en bovendien begrijpen ze veel Nederlands – sommigen spreken zelfs al een aardig mondje.

»Niet dat de opvang bij elk kind van een leien dakje loopt. Zeker als een kind pas rond z'n 2 jaar hier binnenkomt, kan de start lastig zijn. Maar als je genoeg inspanningen levert, dan vind je voor alles een oplossing. We hadden hier bijvoorbeeld een mama die een maand lang elke dag bij haar kind bleef zo-

dat het kon wennen, net zolang tot het zich hier goed voelde. Het is absoluut belangrijk dat ouders vertrouwen hebben in de opvang. Het is echt een kwestie van elkaar tegemoet te komen. Als een kind thuis alleen maar in slaap valt in de armen van een volwassene, dan gaan we het hier niet van de ene dag op de andere in een donkere slaapzaal leggen. En als het alleen maar potjesvoeding gewoon is, dan gaan we zeker niet op tafel kloppen: 'Hier ga je eten wat de pot schaft!' Desnoods mengen we een tijdje die potjesvoeding van thuis met ons verse eten.»

HUMO Waar moet het in de toekomst naartoe met de kinderopvang?

Lambrechts «Ik werk hier al meer dan vijftien jaar en de laatste tien jaar merk ik dat we ons als sector meer en meer bewust worden van onze pedagogische rol. Het woord 'kinderopvang' mogen ze wat mij betreft trouwens schrappen: wij doen zoveel meer dan opvangen. Niet dat crèches voortaan aan schools leren moeten doen, maar spelen is ook leren en het helpt de ontwikkeling van een kind enorm vooruit. Ik kijk vooral met bewondering naar landen als Zweden: daar gaan kinderen pas naar de opvang vanaf 1 jaar, maar ze blijven er wel tot ze 6 jaar zijn – crèche en kleuterschool zijn er niet van elkaar gescheiden. Daar zouden wij ook naartoe moeten: dan zou de sector ernstiger worden genomen. Een kind is geen volwassene persoon, maar wel al een volwaardige persoon. Daar moeten we respect voor hebben.» ■

'De effecten van goede kinderopvang zijn merkbaar tot in het laatste jaar van de middelbare school'

MICHEL VANDENBROECK
DOCENT GEZINSPEDAGOGIEK UGENT